

Ks. dr hab. Stanisław Suwiński, prof. UMK

Wydział Teologiczny UMK w Toruniu

Katedra Teologii Systematycznej

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Autor: ks. mgr lic. Paweł SZATLEWSKI.

Tytuł: *Dynamizm życia duchowego według Fredericka Williama Fabera (1814-1863)*, Wydział Teologiczny UKSW, Warszawa 2022, ss. 368.

Promotor: Rozprawa doktorska z zakresu teologii duchowości pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Stanisława Urbańskiego.

WPROWADZENIE

Czy zasadne jest podjęcie takiego tematu? W XIX wieku Kościół rzymskokatolicki w Anglii potrzebował wykształconych i świadomych swej roli ludzi świeckich, ale także zaangażowanych duchownych. Do wybitnych postaci tego okresu zapewne należy ks. F. W. Faber dla którego przykładem „człowieka wiary” był kard. J. H. Newman – warto podkreślić, że konwersja na katolicyzm duchownych nastąpiła w 1845 roku. Kard. Newman, który wówczas, jako intelektualista oksfordzki, był zaangażowany w wdrażanie formacji intelektualnej wśród wiernych świeckich chciał, aby wierni wyrobili w sobie tak zwaną „kulturę umysłu”. Natomiast ks. Faber był zaliczany do grona oryginalnych i znanych pisarzy duchownych opisujących rozwój życia duchowego. I rzeczywiście z mistrzowską precyzją opisuje kluczowe zagadnienia dotyczące rozwoju życia duchowego w epoce wiktoriańskiej. O życiu duchowym pisze m.in. tak: „jest [ono] tkaniną sprzeczności. Tak określa się nieraz oną doniosłą prawdę o upadku naszej ludzkiej natury. Jedną zaś z największych sprzeczności i praktycznie, jedną z najtrudniejszych do przewyciężenia jest ta, że jak z jednej strony niezmiernie doniosłą jest rzeczą poznać samego siebie, tak z drugiej niemniej ważnym jest jak najmniej o sobie myśleć — te dwie rzeczy niełatwo pogodzić” – (Fryderyk William Faber, *Postęp duszy czyli wzrost w świętości*, przełożył Wacław Zajączkowski, Kraków 1935, s. 2). Ta złota zasada katolickiej ascetyki opiera się na słowach Jezusa Chrystusa, który przypominał, iż *kto chce zachować swoje życie, straci je, a kto straci swe życie z mego powodu, ten je zachowa* (Łk 9,24). Człowiek postanawia opuścić samego siebie, a wówczas odnajduje siebie. Kiedy umiera, zaczyna rodzić się na nowo. Mowa tutaj o wspomianej przez klasyków duchowości „tkaninie sprzeczności”, a więc o paradoksie, który uderza przede wszystkim w

naturalne dla każdego „zakrzywienie do samego siebie” (*incurvatum in se*). Dusza jest wprawdzie w stanie porzucić rozmaite dobra tego świata, lecz najtrudniej jest jej porzucić samą siebie, i to nawet wówczas, gdy wie, że po przejściu przez pustkę i „noc ciemną”, odnajdzie siebie na nowo w mistycznym zjednoczeniu z Bogiem. W takim rozumieniu życia duchowego jest zasadne, by spojrzeć pozytywnie na postawiony temat w dysertacji; jest on jasny, adekwatny do źródeł oraz skupia, niemal jak w soczewce, istotę doktryny ks. Fabera.

1. CEL I PROBLEM ROZPRAWY.

Czy jasno został sformułowany problem pracy? Doktorant wskazuje na cel dysertacji, a jest nim „odtworzenie doktryny” ks. F. Fabera dotyczącej tematyki rozwoju życia duchowego chrześcijanina. Również zamiarem ks. Szatlewskiego było przybliżenie mało znanej na gruncie polskiej teologii postaci ks. Fabera – „zasłużonej dla rozwoju Kościoła katolickiego w Anglii i w wielu innych krajach – szczególnie anglojęzycznych” (s. 42). Rozprawa doktorska to udana próba monograficznego ujęcia problemu dotyczącego rozwoju życia duchowego w oparciu o pisma konwertyty ks. F. Fabera. Doktorant podjął się tego ważnego, z punktu widzenia historii duchowości chrześcijańskiej, zadania by ukazać i uporządkować jego doktrynę oraz specyfikę rozumienia rozwoju duchowego zmierzającego ku świętości. Podjęcie się tego zagadnienia pozwoliło także spojrzeć szerzej na rolę i znaczenie samego rozwoju, jako procesu dynamicznego w chrześcijańskim życiu. Szczególnie dziś jest to aktualne, kiedy dokonuje się pewnego rodzaju przewartościowanie w teologii zdeterminowanej rozwojem psychologiczno-duchowościowym. A zatem problem badawczy jest także aktualny.

Autor dysertacji oparł swoje badania na pismach źródłowych, co stanowi dodatkowy atut dla prowadzonych badań i wpływa na ich oryginalność. Odpowiedział tym samym na dotychczasowy brak systematycznego opracowania naukowego dotyczącego zagadnienia dynamizmu rozwoju duchowego w ujęciu ks. Fabera. Badanie naukowe tego zagadnienia stanowi także cenny wkład w rozwój badań nad historią relacji między Kościołem anglikańskim a katolickim oraz nad duchowością chrześcijańską XIX w., która stała się głównym budulcem dla licznych wówczas nawróceń duchowieństwa anglikańskiego na katolicyzm.

2. LITERATURA – BAZA ŹRÓDŁOWA I METODA

Czy właściwie została dobrana i uporządkowana baza źródłowa oraz czy została prawidłowo dobrana metoda pracy? Bibliografia obejmująca 25 stron niewątpliwie stała się mocnym punktem przekonywującym recenzenta o tym, że doktorant poznał metodę pracy na źródłach, porządkując je dla potrzeb swoich badań. Podstawowym materiałem źródłowym rozprawy są

książki, artykuły, konferencje ascetyczne, eseje, traktat o kościele, medytacje, przemówienia, kazania, nauki duchowe, nowenny i nieszpory ks. F.W. Fabera (s. 42). Wszystkie źródła doktorant odpowiednio pogrupował. Pierwszą grupę źródeł stanowi 8 książek. Tu zdaniem doktoranta najważniejszym źródłem jest książka *Postęp duszy czyli wzrost w świętości*. Kolejną grupą źródeł stanowi 8 artykułów. Trzecią grupę źródeł stanowi 23 konferencje ascetyczne, które zawarte są w książce *Spiritual conferences*. Eseje stanowią czwartą grupę źródeł wykorzystanych dysertacji. Do źródeł doktorant zaliczył także *Tracts on the church and her offices*. Natomiast dorobek kaznodziejski ks. Fabera stanowi szóstą grupę źródeł, są to kazania: niedzielne; katechetyczne; na uroczystości; eucharystyczne; pasyjne; maryjne; hagiograficzne; okolicznościowe. Siódmą grupę źródeł stanowią medytacje. Przemówienia okolicznościowe to ósma grupa dwudziestu jeden przemówień wygłoszonych przez ks. Fabera. Nauki duchowe to dziewiąta grupa jedenastu nauk dotyczących nawrócenia, pokuty i spowiedzi. Doktorant do źródeł włączył także 5 nowenn ku czci św. Filipa, a ostatnią grupą źródeł są rozważania na nieszpory ku czci świętego Filipa Neri.

W pracy ks. P. Szatlewski zastosował metodę analityczno-syntetyczną (s. 48). Jednak trzeba dodać, a czego autor nie napisał we wstępie, że w badaniach źródłowych wykorzystał też metodę analizy jakościowej zebranych materiałów i poddał je krytycznej ocenie z uwzględnieniem metody porównawczej, odwołując się do innych autorów. Przy syntetyzowaniu przeprowadzonych badań włączał metody indukcyjne: wnioskowanie (inferencja) i koncyptowanie. W rozbudowanym zakończeniu autor pracy przedstawił ostateczne wnioski. Sposób postępowania i struktura prowadzenia myśli pokazuje, że choć jest on początkującym naukowcem to już w stopniu bardzo dobrym opanował technikę pisania prac naukowych.

3. OMÓWIENIE STRUKTURY I TREŚCI ROZPRAWY

Czy struktura rozdziałów jest logiczna, kompletna i czy autor wywiązał się w pracy z postawionego sobie zadania? Dysertację otwiera czternastostronicowy wstęp. Zawiera on wszystkie komponenty jakich oczekuje się w pracy naukowej. Może z jednym zastrzeżeniem – zbyt krótko (jednozdanowo) została opisana metoda badań (s. 48). Doktorant całość treści pracy zawarł w pięciu rozdziałach. W pierwszym rozdziale (s. 50-108) omówił trynitarną podstawę życia duchowego: ojcostwo Boże, tajemnice życia Chrystusa, pochodzenie i działanie Ducha Świętego. Tajemnica Trójcy Świętej obok tajemnicy Wcielenia Syna Bożego należy do najbardziej specyficznych wyznaczników rozwoju duchowego, co też potwierdza Katechizm Kościoła katolickiego (por. KKK 232-234). Ks. Szatlewski w dalszej analizie tego

rozdziału porusza istotny temat Kościoła i jego współdziałanie z Duchem Świętym (s. 100-108).

W drugim rozdziale doktorant poddał analizie zagadnienie natury życia duchowego (s. 109-196). Po zapoznaniu się z tekstem tego rozdziału mogę napisać, że autor ujął w podręcznikowy sposób istotę życia duchowego, wskazując na jej dynamiczny proces dążenia do świętości – jest ono ożywione i ukierunkowane ku doskonaleniu miłości (por. PDV 19). Ks. Faber był zwolennikiem głoszenia powszechnego powołania do świętości (s. 115). Oczywiście, w pierwszym rzędzie świętość odnosił do Boga (s. 118) i jest to świętość ontyczna (bytowa). To w niej człowiek winien poszukiwać wzoru życia moralnego (świętość moralna), aby uświęcać siebie „świętością samego Boga”. Obok powołania świeckich do świętości doktorant także wskazał na specyfikę życia duchowego u osób konsekrowanych oraz na ich dążenie do świętości. Najważniejszym wydaje się z punktu widzenia tematu pracy jest wskazanie na miłość, która jest istotą życia duchowego (s. 133). Sobór Watykański II w miłości widzi zasadę realizacji się człowieka: *Człowiek jest jedyną istotą, którą Bóg stworzył dla niej samej i człowiek może się zrealizować w pełni tylko przez szczery dar z siebie* (KDK 24). Ks. Szatlewski wchodząc głębiej w to zagadnienie dostrzegł najpierw potrzebę ukazania fundamentu miłości wynikającego z przykazania miłości: Boga (s.134), bliźniego (s. 156) i samego siebie (s. 154). Także tu warto odnieść to do Katechizmu Kościoła katolickiego, który naucza, że: „Już przygotowanie człowieka na przyjęcie łaski jest dziełem łaski. Jest ona konieczna, by pobudzać i podtrzymywać naszą współpracę w usprawiedliwianiu przez wiarę i w uświęcaniu przez miłość. Bóg dopełnia w nas to, co zapoczątkował, bo zapoczątkowuje – sprawiając swoim działaniem, abyśmy chcieli, a dopełnia – współdziałając z naszą, już nawróconą, wolą” (KKK 2001). Te słowa wypełni znajdują swoje miejsce w punkcie trzecim i czwartym drugiego rozdziału, gdzie doktorant poddał analizie teksty ks. Fabera opisujące rozumienie przez niego łaski Bożej (uświęcającej) oraz daru uświęcenia pochodzącego od Ducha Świętego (s. 183). Dalej w analizie, od natury życia duchowego przechodzi (w rozdziale trzecim) do zasadniczej treści dynamizmu duchowego. Wskazał tu na początek tego procesu – „otwarcie na Boga” (s. 197), które prowadzi człowieka ku nawróceniu (s. 200). Ważnym elementem tego rozdziału są zjawiska towarzyszące dynamice rozwoju: walka duchowa, zmęczenie (s. 216) oraz kontemplacja wlna (spoczynek). A także wzmocnienie dynamiki rozwoju cnotami moralnymi, m.in.: roztropnością, gorliwością i dobrocią.

Realia dzisiejszego świata, który odrzucając obecność Boga i promując sukces za wszelką cenę, staje się w rzeczywistości coraz bardziej niehumanitarnej. To dla doktoranta było pewnie

aktualnym punktem odniesienia w poszukiwaniach materiału w pismach Fabera do opracowania czwartego rozdziału. Tu wskazał na przeszkody w rozwoju duchowym: na pokusę i grzech. Dostrzegł, że osoby postępujące w doskonałości i gorliwości, zły duch pragnie, przede wszystkim, zniechęcić i wprowadzić w ich serce „zamieszanie”. Czyni to od początku na różne sposoby, w zależności od stanu wewnętrznego osoby, jej rozwoju duchowego, jej skłonności i słabości oraz w zależności od celów, jakie zły duch pragnie osiągnąć. Pokusy mogą jednak mieć pozytywne lub negatywne znaczenie dla dynamiki rozwoju duchowego. Słusznie zatem doktorant wydobyl z pism ks. Fabera te kwestie ukazujące „konieczność pokusy” (s. 257). Trzeci punkt czwartego rozdziału (s. 265-300) obejmuje obszerną naukę ks. Fabera na temat „tajemnicy grzechu”. Doktorant to zagadnienie ujął warsztatowo, wyjaśniając po kolei czym grzech jest i jak należy podjąć z nim walkę prowadzącą ku nawróceniu. Ta analiza jest bardzo praktyczna i aktualna, może też być przydatna chociażby w katechezie młodzieży, aby przeciwstawić się dzisiejszej tzw. „humanizacji grzechu”. W ostatnim, piątym rozdziale, doktorant zaprezentował źródła i środki rozwoju, które wspierają życie duchowe. Najpierw ukazał sakramenty (Eucharystii oraz Pokuty i pojednania) jako skuteczne znaki łaski, a przez nie jest udzielane życie Boże chrześcijaninowi. Słusznie doktorant w tym rozdziale rozgraniczył źródła od środków, bo sakramenty same w sobie są źródłem łaski, która następnie, przez środki rozwoju duchowego, wzmocniana i rodzi duchowe owoce nawrócenia. Zakończenie pracy (s. 355-368) jest poprawnie skonstruowane i zawiera doktrynalne wnioski doktoranta, mające swe potwierdzenie w powyższych rozdziałach.

4. MERYTORYCZNA OCENA.

O teologicznym charakterze rozprawy świadczy fakt, że zagadnienie *Dynamizm życia duchowego* ks. F.W. Faber buduje na fundamencie Pisma Świętego. Inspiracją do tego było nauczanie „duchowego mistrza autora” - św. kard. John Henry Newmana. Słowo Boże jest podstawowym źródłem wiedzy na temat życia duchowego człowieka i jego ostatecznego celu, którym jest Bóg. Toteż ks. Faber słowo Boże uważa za kryterium prawdziwości życia duchowego. Analizuje on fragmenty Biblii i wysnuwa z nich praktyczne wnioski dotyczące rozwoju życia duchowego (s. 355). Takie praktyczne podejście świadczy o stylu teologa i o jego szczególnej cesze twórczości duchowej, to tym bardziej jest istotne w kontekście czasów w jakich działał, gdyż przełom XIX i XX wieku cechował się niemal powszechną nieznaną słowa natchnionego (s. 356). Ks. Faber w swoich pismach nie podawał miejsca w Biblii skąd dany fragment pochodził. On kierował się raczej kluczem liturgicznym czytań, więc wskazywał na niedzielę, bądź okazję, na którą słowo Boże było wyznaczone. Godne podkreślenia jest to,

że doktorant bardzo solidnie uzupełnił te braki i naniósł współrzędne za pomocą Biblii Tysiąclecia. A należałoby postawić pytanie: czy wiadomo z jakiej Biblii pochodziły cytaty wybrane przez ks. Fabera? O tym nic doktorant nie wspomniał. Uważam, że pewnym niedopatrzeniem jest pominięcie Pisma Świętego w Bibliografii, raz tylko w tekście znalazłem odniesienie się do tego faktu (w przypisie na s. 53).

Ks. P. Szatlewski starał się prowadząc analizę wniknąć w doktrynę ks. Fabera, odnosząc się jednocześnie do Tradycji duchowej Kościoła, powołując się przy tym na pisma Ojców Kościoła zachodniego jak i wschodniego (św. Jana Chryzostoma, św. Grzegorza z Nyssy i św. Augustyna). Ukazał też wpływ szkoły scholastycznej na myślenie ks. Fabera związane z procesem rozwoju duchowego oraz wykazał, że był on pod wpływem myśli teologicznej mistrzów rozwoju duchowego: św. Franciszka Salezego, św. Ignacego Loyoli oraz św. Filipa Neri.

Doktorant doszedł do fundamentalnego wniosku w doktrynie ks. Fabera - jego nauczanie w aspekcie dynamizmu rozwoju duchowego osadza się na miłości. Ona jest podstawą dynamizmu życia duchowego, a jej źródłem jest sam Bóg, który udziela jej człowiekowi razem z łaską uświęcającą. Gdyby któryś z rozdziałów pracy dowiódł właśnie prymatu miłości w doktrynie ks. Fabera, to byłoby to bardzo przełomowe i można by rzec salezjańskie podejście do „prymatu miłości”. Zauważyłem, że o miłości jest sporo w pracy, więc na przykład punkt drugi drugiego rozdziału, mógłby na ów prymat miłości wskazać. Ale pewnie z jakiegoś powodu doktorant nie poszedł w tym kierunku.

Dynamizm w rozumieniu ks. Fabera to zwłaszcza antropologiczna podstawa chrześcijańskiej teologii mówiąca o odwiecznym umiłowaniu człowieka przez Boga i to, że Bóg - Stwórca nigdy z człowieka nie zrezygnuje. W tym kontekście należy też rozumieć tajemnicę Wcielenia i Odkupienia człowieka z grzechu pierworodnego. Ten aspekt chrystocentryczny doktryny Fabera jest istotnym w kontekście omawianego tematu. Chrystus jest osią centralną duchowego rozwoju człowieka i wokół Niego ów rozwój dynamizuje się. Im więcej łaski odkupieńczej Chrystusa, tym bardziej następuje w duszy pragnienie zjednoczenia z Nim. Z tego nasuwa się jasny wniosek: Jezus Chrystus jest także przyczyną sprawczą dynamizmu życia duchowego.

Walorem pracy jest: wybór zagadnienia – jest ważne i aktualne; solidne opracowanie tego zagadnienia – źródłowe; obszerna baza źródłowa oraz uporządkowana struktura pracy. Pewnym mankamentem są drobne przeoczenia językowe na etapie ostatniej redakcji tekstu.

5. PYTANIA DO DISKUSJI.

Chciałbym doktorantowi postawić trzy pytania:

1. Czy Doktorant dostrzega jakieś dalsze perspektywy badawcze związane z problematyką, której poświęcił swoją dysertację, a jeśli tak, to jakie?
2. W jaki sposób, pisma ks. Fabera, mogą pomóc człowiekowi współczesnemu i pogubionemu w rozwoju życia duchowego?
3. Na czym polegała, według ks. F. W. Fabera - konwertyty, miłość do jednego Kościoła – Mistycznego Ciała Jezusa Chrystusa?

6. WNIOSEK KOŃCOWY.

Praca doktorska ks. mgr lic. Pawła Szatlewskiego stanowi bardzo ciekawe, solidne i oryginalne studium naukowe w zakresie podjętego problemu. Rozprawa ma charakter źródłowy, gdzie najpierw trzeba było przeanalizować materiał odznaczający się ogromną różnorodnością i trudnością językową – większość materiału anglojęzyczna. Tego typu materiał wymaga od badacza dobrego przygotowania językowego, metodycznego i takim badaczem okazał się doktorant. O poziomie refleksji naukowych decyduje aspekt intelektualny, ale nieodzowny też jest aspekt emocjonalny wywołujący pewien zachwyt nad osobą i dziełem ks. Fabera, którego życie w aspekcie duchowości oraz przemyślenia z zakresu rozwoju duchowego, doktorant próbował zgłębić, a to czyni dysertację ciekawą i wyczuwa się w niej więź, jaka zrodziła się pomiędzy doktorantem a dziewiętnastowiecznym teologiem.

Recenzent z uznaniem ocenia wyniki osiągnięte przez doktoranta, a poczynione uwagi czy postawione pytania w trakcie merytorycznej oceny pracy doktorskiej, w niczym nie umniejszają istotnej wartości dysertacji, zaś są podyktowane chęcią pomocy w jej udoskonaleniu. Uważam, że praca, po naniesieniu drobnych poprawek, powinna ukazać się drukiem. Dysertacja spełnia wszystkie wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Zwracam się zatem z wnioskiem do Rady Naukowej Dyscypliny nauki teologiczne Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o dopuszczenie ks. mgra lic. Pawła Szatlewskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Toruń, dnia 13 maja 2022 r.

